

RAZPRAVE

GEOGRAFIJA OBMEJNOSTI IN RAZNOLIKOST SODOBNIH POLITIČNIH MEJA

AVTORJA

dr. Milan Bufon

Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Oddelek za geografijo in Znanstveno-raziskovalno središče Univerze na Primorskem, Titov trg 5, SI – 6000 Koper, Slovenija; milan.bufon@upr.si

dr. André-Louis Sanguin

Univerza Paris-Sorbonne, Oddelek za geografijo, Rue Saint-Jacques 191, 75005 Pariz, Francija
al.sanguin@orange.fr

DOI: 10.3986/GV87101

UDK: 911.3:341.222(1-192)

COBISS: 1.01

IZVLEČEK

Geografija obmejnosti in raznolikost sodobnih političnih meja

Obmejna območja so v zadnjih desetletjih v osredju znanstvenega zanimanja političnih geografov. Pristopi se sicer razlikujejo, pri vseh pa prevladuje interes do razmerja med prostorom ter družbo pri interpretaciji sočasno potekajočih procesov divergence in konvergence, ki povzročajo različne težnje in prakse družbenega in prostorskega ločevanja ter povezovanja. Članek daje pregled temeljnih dejavnikov in potekov tega procesa ter skuša podati, ob neki uvodni sistematizaciji obravnavane problematike, tudi pretres sodobnih pristopov in dognanj, s posebnim poudarkom na raziskovalnih rezultatih, ki sta jih avtorja razvijala pri preučevanju obmejnih razmer in čezmejnega povezovanja.

KLJUČNE BESEDE

politična geografija, geografija obmejnosti, obmejna območja, čezmejno povezovanje, družbena in prostorska konvergenca, družbena in prostorska divergenca

ABSTRACT

Geography of border landscapes and the differentiation of current political boundaries

Border landscapes are for decades in the heart of the scientific interest of political geographers. Approaches are different, but most of them are focusing on the relations between space and society within the context of interpretation of the contemporary processes of divergence and convergence, providing thus different trends and results of social and spatial divisions and connections. The article offers an overview of the main factors and developments regarding those processes, and tries to give in its first part a more systematic organization of the studied issues, followed by an evaluation of the current research results within the geography of border landscapes, based in particular on the research results that both authors have developed in their study of border situations and cross-border cooperation in Europe.

KEY WORDS

political geography, geography of border landscapes, cross-border cooperation, social and spatial convergence, social and spatial divergence

Uredništvo je prispevek prejelo 30. aprila 2015.

1 Uvod

Literatura, ki se ukvarja z mejami in obmejnimi območji, je postala v zadnjih desetletjih neverjetno obsežna in skorajda nepregledna. Kljub temu, da večina raziskovalcev izhaja iz konceptov politične geografije, se pristopi, ki ga posamezne razprave razvijajo pri preučevanju teh vprašanj, močno razlikujejo. Obenem je za sodobno geografijo, kakor za druge humanistične in družbene vede, postalo značilno, da le malokaterim obravnavam uspe izluščiti in izpostaviti tiste temeljne, v našem primeru geografske, dejavnike, ki usmerjajo razmerje med družbo in prostorom ter tako »proizvajajo« tiste probleme, katerim se posvečajo preučevalci mejnih problemov. V prispevku skušamo poglobiti razmerja med prostorom in družbo pri odkrivanju sočasno potekajočih procesov divergence ter konvergence, ki povzročajo različne težnje in prakse družbenega ter prostorskega ločevanja in povezovanja ter obenem določajo tudi status in funkcijo političnih meja ter vplivajo na različne mejne situacije in razvojne dinamike v obmejnih območjih. V tej luči bomo v nadaljevanju poskusili podati bolj sistematično interpretacijo obravnavanega fenomena, s posebnim poudarkom na preteklih raziskovalnih rezultatih nekaterih vidnejših avtorjev in sodobnejših spoznanjih, do katerih sta se avtorja dokopala pri raziskovanju obmejnih razmer in čezmejnega povezovanja.

2 Meje in obmejna območja: nekaj teoretičnih izhodišč

Poseben interes do političnih meja je pokazal že utemeljitelj politične geografije, Friedrich Ratzel, ki je v kontekstu socialnega darvinizma v njihovem spreminjanju videl izraz širjenja ali krčenja vitalnosti posameznih držav, obenem pa jim pripisoval funkcijo varovanja pred vplivi sosednjih držav ter prepuščanja lastnih državnih vplivov v sosednja okolja (Bufon 2007). Ratzel je posebej izpostavil pomen prenosa politične moči v prostor in njegovo vlogo pri procesu »podrejanja« prostora politični kontroli, te vidike pa so kasneje obravnavali zlasti Whittlesey (1935), Hartshorne (1950) in Sack (1981). Sanguin je na tej podlagi ugotavljal, da se s prenosom politične moči in kontrole v prostor oblikujejo posebni ter ločeni »politični prostori« kot izraz konvergence med političnimi idejami, procesi in institucijami (Sanguin 1984). Ta »prenos« političnih idej v prostor je sicer nakazal že Jones leta 1954 pri zasledovanju svoje »poenotene terenske teorije« oziroma razumevanju procesa državotvorja kot izraza politične teritorialnosti. Toda že sam Ratzel je poudarjal, da imamo ob »državni« ali splošni teritorialnosti, ki vodi v oblikovanje in preoblikovanje političnega zemljevida, skladno s sposobnostjo posameznih držav, da razvijajo svoje »življenjske prostore«, tudi tako imenovano »naravno« teritorialnost, se pravi tisto, ki ga posamezniki in posamezne družbene skupine razvijajo v razmerju s svojim okoljem.

Ta vidik človekove teritorialnosti so družboslovci in geografi nekako »ponovno« odkrili zlasti v času, ko se je politični zemljevid sveta izraziteje stabiliziral in so ob političnih mejah prišle v ospredje še druge vrste družbenih ter kulturnih meja, ki jih je geografija seveda interpretirala tudi v njihovem prostorskem kontekstu. Bufon je na primer povzegal, da se z vprašanjem meja srečujemo na stiku treh osnovnih entitet, na katere se deli celota pojavnega sveta: narava, kultura in družba, ter da je proces prostorskega in družbenega razmejevanja pravzaprav nam (tako kot drugim živim bitjem) imanenten in potreben pri izražanju lastne individualne in družbene teritorialnosti (Bufon 1996). V tem smislu gre teritorialnost razumeti kot sočasen proces prostorskega dojetanja ali percepcije ter prostorskega »udomačevanja« in kontrole (Bufon 2004). V prvem primeru, »odprti« geografski prostor s pomočjo dedukcije oziroma neposrednega odnosa do njegovih posameznih ravni in njihovega osebnega ali grupnega dojetanja, »razgradimo« v operativni, perceptivni in vedenjsko-funkcionalni prostor, znotraj katerega si oblikujemo še lastni »dom«, v drugem pa s pomočjo indukcije oziroma neposrednega prenosa naših kulturnih in družbenih elementov v prostor postopoma gradimo različne ravni »teritorijev« ali »obvladanih« območij, od kulturne pokrajine, do etno-nacionalnih prostorov, držav in naddržavnih, makroregionalnih ali celo globalnih oblik politične organiziranosti in kontrole.

Meje in mejna vprašanja se zato najtesneje navezujejo na enega izmed ključnih geografskih elementov: na »teritorij«, ki ga lahko najpreprosteje definiramo kot tisti del odprtega (geografskega) prostora, ki ima svojega »gospodarja« in svoje »meje«, s pomočjo katerih ga lahko ločujemo od sosednjih teritorijev. Proces oblikovanja takih »ekskluzivnih« družbenopolitičnih prostorov seveda ni nov, se pa v obdobju klasičnega nacionalizma, zlasti v Evropi, tesno prepleta z družbenokulturnimi prostori, saj je v tem času tako koncipirano državotvorje poskusilo (in še poskuša) za vsako avtohtono etno-jezikovno okolje pridobiti tudi status politične neodvisnosti ali vsaj avtonomije. Zato je ta čas posebej konflikten in problematičen, saj je želel različna politična, kulturna in funkcionalna območja poenotiti v en sam, v dobršni meri samozadosten (suveren) državni prostor in s tem, če povzamemo Poulantzas (1978), »*pozgodoviniti teritorij in teritorializirati zgodovino*«. Iz tega izhaja, kakor je ugotovil Gottmann (1973), da je teritorij v bistvu psihološka percepcija posameznih družbenih skupin, hkrati pa prostor, na katerega se navezuje identiteta določene skupine, ki to ozemlje poseduje in želi imeti nad njim popoln nadzor (Knight 1982), teritorialnost pa poskus posameznikov in družbenih skupin, da izvajajo vpliv in kontrolo nad stvarmi, ljudmi in družbenimi odnosi z delimitacijo in nadziranjem geografskih območij (Sack 1986). S tem se pospeši notranja konvergenca v posameznih obvladanih območjih in zunanja divergenca v razmerju do drugih »teritorijev«, povečuje se družbena distanca med »nami« in »drugimi« ter potencialna in dejanska konfliktnost med državami ter narodi, med dominantnimi družbenimi skupinami in manjšinami.

V tem smislu so meje prevzele pomembno vlogo pri oblikovanju in vzdrževanju družbenega reda ter jo izražajo še danes, v tako imenovanem postmodernem in potencialno postnacionalnem obdobju, čeprav pridobivajo veliko bolj kompleksne in nove elemente (Laitinen 2003), saj je povečan obseg čezmejnih tokov v kontekstu rastoče integracije ter globalizacije po eni strani povečal težnjo po zaščiti »svojega« prostora in kulture pred zunanjimi izzivi, po drugi strani pa doprinesel tudi večje možnosti na področju družbene in funkcionalne (re)integracije nekdanj ločenih obmejnih območij (Bufon 2014). Po drugi svetovni vojni se je v Evropi polagoma uveljavila nova »filozofija« meddržavnega sodelovanja, ki je evropska obmejna območja pričela spreminjati iz »prostorov konflikta« v »prostore koeksistence« ter obmejnemu prebivalstvu omogočila, da ponovno vzpostavi in razvija čezmejne vezi, kar je povečalo potencialno vlogo številnih evropskih obmejnih manjšin v srednje-vzhodni Evropi ter prispevalo k nastanku različnih »evroregij«, se pravi območij institucionaliziranega čezmejnega sodelovanja, v zahodni Evropi (Bufon 2006a; 2006b). Temu nasprotno se od zunanjih, »schengenskih« meja pričakuje, da bodo okrepile svojo funkcijo zaščite pred nezaželenimi »tujimi« vdori, predvsem na področju ilegalne imigracije (Houtum in Strüver 2002; Scott 2006). Vsekakor se je ob meji kot izrazito linearnem prostorskem in družbenopolitičnem fenomenu postopoma uveljavil tudi nov geografski pojem »obmejnih območij«, ki niso različna le glede na različno naravo oziroma potek državne meje, temveč tudi po svoji regionalni funkciji in prepustnosti. Ekonomska teorija je ugotovila, da lahko meje ponujajo določeno vrsto negativne in pozitivne rente, ki se med seboj ne nujno izenačujeta, ampak skupaj ustvarjata neko »dodano« vrednost. Primer take situacije je lahko čezmejno gibanje delovne sile, ki na eni strani omogoča doprinos valute, na drugi strani pa prihranke zaradi nižjih izplačanih mezd (Ratti 1991). Z nadaljnjim čezmejnimi povezovanjem in liberalizacijo čezmejnih tokov pa se po tej teoriji nujno oblikujejo tudi integrirani čezmejni ekonomski sistemi, ki zahtevajo ter omogočajo skupno upravljanje in planiranje.

Številne raziskave so opozorile na to, da so ravno obmejne regije, v katerih prebivalstvo izkazuje skupno regionalno pripadnost, visoko stopnjo funkcionalne soodvisnosti ali sorodno etnično in jezikovno strukturo, tisti povezovalni člen, ki v najbolj naravni obliki in najbolj učinkovito prispeva k razvoju čezmejnih odnosov ter meddržavne integracije, saj se v okviru teh regij posamezna obmejna območja po eni strani navezujejo na matično državo, po drugi pa predstavljajo zaradi številnih afinitet oziroma vezi s sosednjim območjem pravo prehodno cono (Bufon 2001; 2011). Intenzivnost čezmejne komunikacije in povezovanja v čezmejni regiji se torej uveljavlja v kombinaciji principa funkcionalnosti, ki izhaja iz prilagajanja obmejnega prebivalstva in obmejne ekonomije mejnim komparativnim prednostim oziroma gravitacijskih tokov, ki jih povzročajo obmejna urbana središča, ter principa homogenosti,

ki izvira iz dejstva, da obe obmejni območji velikokrat združuje pripadnost isti zgodovinski ali kulturni pokrajini. V tem smislu so povečani čezmejni tokovi, ki jih je povzročil proces evropske integracije ob odpravljanju mejnih kontrol na notranjih mejah povečini potrdili Housov model (1981), ki je bil izdelan na primeru ameriško-mehiške meje, po katerem se kot najbolj pomembni za razvoj čezmejne prostorske in družbene povezanosti izkazujejo prav lokalna gibanja obmejnega prebivalstva, ta pa so po rezultatih zlasti nemških proučevalcev (na primer Maier 1983) mogoča le tedaj, če se v obmejnih območjih razvije dovolj visoko razvit sistem urbanizirane družbe, če je v njih prisotno zadostno poznavanje jezika sosednje države in če imajo prebivalci obmejnega območja dovolj pozitivno razmerje do sosedov ter čezmejnega sodelovanja. Na tej podlagi smo na primeru preučevanja slovenskih obmejnih območij poskusili razviti tudi metode »izmerjanja« intenzivnosti čezmejne povezanosti oziroma soodvisnosti (Bufon 2008; 2013), ki so dokazale, da je ta višja v tistih obmejnih območjih, ki izkazujejo visoko stopnjo funkcionalne povezanosti v povezavi s kulturno sorodnostjo in skupno regionalno pripadnostjo.

Natančnemu opazovalcu se tako državne meje pokažejo kot najbolj impresiven primer povezanosti med geografijo in politiko, saj predstavljajo konkreten izraz politične kontrole nad pokrajino (Rumley in Minghi 1991; Rajaram in Grund-Warr 2007). Toda meje so obenem rezultat skupine dejavnikov in procesov politične, ekonomske in kulturne narave, ki se sočasno odvijajo v prostoru. Ta preplet dejavnikov nam včasih preprečuje, da bi ločevali med vzroki in posledicami. Na primer: ali je državna meja tista, ki povzroča, da je raba tal na eni strani meje drugačna od rabe tal na drugi strani, ali pa je prav drugačen tip družbene in prostorske organizacije tisti, ki je pripomogel k lažjemu političnemu razmejevanju sicer že ločenih funkcionalnih območij? Preučevanje obmejnih območij lahko zato prispeva novo dimenzijo tudi v procesu obravnave kulturne pokrajine. Ta je bila že tradicionalno močno razvita v geografiji, posebej v nemško govorečem okolju, ob prehodu iz devetnajstega v dvajseto stoletje. Močno je vplivala na ameriškega geografa Sauerja, ki je v svojem delu »Morfologija pokrajine« (1925) poudaril, kako posamezne kulturne skupine preoblikujejo neko »naravno« pokrajino v določeno »kulturno« pokrajino, pri čemer, naj bi bila po njegovem mnenju kultura agent, naravno območje medij, kulturna pokrajina pa rezultat. Tudi obmejna območja so, tako kot druge kulturne pokrajine, prostorske enote, v katerih lahko hkrati spremljamo procese prostorske percepcije in projekcije, ki so značilni za fenomen teritorialnosti. So obenem kulturni (dojeti) prostor in funkcionalni (življenjski) prostor ter pomemben element tako v procesu državotvorja in nacionalne ekskluzivnosti oziroma reprezentativnosti kot v procesu mednarodnega oziroma meddržavnega povezovanja (Haerynen 2009; Paasi 2014).

Če se je tradicionalna politična geografija pretežno ukvarjala s preučevanjem geneze in spreminjanja političnih meja oziroma z njihovo morfologijo, se v zadnjih desetletjih intenzivno posveča vprašanjem mejne prepustnosti in soodvisnosti ter tudi vprašanjem mejne percepcije in njihovega simboličnega pomena. To na konceptualni premik od samega pojmovanja meje kot linijskega elementa v prostoru do umeščanja tega elementa v bolj kompleksen sklop »obmejnega prostora«. V tem kontekstu se čezmejne vezi, kakor je ugotavljal že Martinez (1994) na primeru ameriško-mehiške meje razvijajo v nekem kontinuumu med odtujenostjo, koeksistenco, soodvisnostjo in integracijo, odvisno od političnih (institucionalnih), funkcionalnih, kulturnih in zgodovinskih dejavnikov, prek katerih lahko tudi ugotovimo obseg dejanskih ali potencialnih čezmejnih regij (Bufon 2001). V svetu ni veliko primerov popolne liberalizacije mejnih režimov, saj na primer tudi ob odpravi mejnih kontrol na notranjih mejah Evropske unije ostajajo različne, sicer manj opazne, a zato ne manj pomembne administrativne ovire. Iz raziskav (glej Bufon 2011) je razvidno, da se čezmejne regije, čim bolj je obmejni prostor soodvisen in tem manjši je učinek politične delitve, hitreje ravnajo po običajnih funkcionalno-gravitacijskih principih. Ta razvoj je še posebej izrazit v obmejnih urbanih območjih, kjer se mestna okolja spet združujejo s svojim zaledjem in kjer se mesta-dvojčki med seboj spajajo v širše čezmejne konurbacije. Po drugi strani se kažejo vplivi povečanega čezmejnega sodelovanja tudi v bolj odmaknjenih in manj urbaniziranih obmejnih območjih, potreba po varovanju državnega ozemlja pred zunanjimi vplivi, predvsem na področju preprečevanja ilegalnih imigracij, pa na številnih »zunanjih« mejnih območjih povzroča nastanek

novih pregrad in delitev obmejnega prostora. Tem novim konvergentnim in divergentnim razvojnim težnjam bomo posvetili več pozornosti v naslednjih poglavjih: najprej bomo obravnavali urbana čezmejna območja, nato pa še razmere v marginalnih obmejnih območjih ter pojav novih mejnih pregrad ob »zunanjih« mejah.

3 »Nakupovalna« in mestna čezmejna območja

Nakupovanje je postalo za mnoge oblika uporabe prostega časa in s tem pomembna sestavina turizma ter hkrati lokalne ekonomije. Čezmejni nakupi to težnjo še utrjujejo in razširjajo, saj predstavljajo v vseh obmejnih območjih primarni razlog za obiske sosednjih krajev, pri čemer izkoriščajo komparativne prednosti tako različnosti ponudbe kot cenovnih ugodnosti (Dallen in Butler 2005). Čezmejni nakupi in obiski so se tako v Evropski uniji močno povečali, predvsem znotraj evro-območja in razširjenega schengenskega prostora po letu 2007, čeprav so bili značilni že pred tem, predvsem na stiku med nekdanjo Zahodno in Vzhodno Evropo (Minghi 2014). Neposredni odraz povečevanja obsega čezmejnih nakupov je razvoj nove in posebne podobe obmejnih območij, v katerih se sedaj koncentrirajo trgovine, nakupovalna središča, gostinski obrati in bencinske črpalke (Van Der Velde 2000). Takšen tip obmejnih območij se razvija vzdolž ameriško-mehiške meje (Arreola 1996; Murià in Chávez 2011), a je značilen tudi za luksemburška obmejna območja s sosednjimi državami (Belgijo, Francijo in Nemčijo), saj je davek na dodano vrednost v Luksemburgu precej nižji in zato stimulira na primer nakupe tobačnih izdelkov, alkoholnih pijač in goriva. Podobno je mogoče opazovati v kraju La Jonquera v katalonskem obmejnem območju s Francijo, prek katerega poteka večina prometa med Španijo in preostalo Evropo. Kraj ima le nekaj več kot tri tisoč prebivalcev, toda v njem deluje okrog 300 trgovin, 15 nakupovalnih centrov ter 50 večjih gostinskih obratov (Sanguin 2014).

Poleg tega moramo upoštevati še prostocarinske režime, ki veljajo v nekaterih manjših teritorialnih enotah in namensko spodbujajo čezmejno nakupovanje (Wasserman 1996). Nekakšen arhetip tovrstnih obmejnih območij predstavlja Andora, mikrodržavica (površina 468 km²; okrog 70 tisoč prebivalcev) v Pirenejih med Španijo in Francijo. Prav nižje cene njenih številnih trgovin in nakupovalnih centrov predstavljajo primarni razlog za prihod okrog osem milijonov turistov, navkljub njeni oddaljenosti in relativni nedostopnosti sredi visokih pirenejskih gora (Sanguin 2006). Na podoben način skušajo tudi nekatera druga evropska območja povečati svojo nakupovalno privlačnost tako, da kupcem ni treba plačevati davka na dodano vrednost. To je primer Gibraltarja, ki ga letno obiskuje kar enajst milijonov turistov, italijanskega naselja Livigno na meji s Švicco, ki letno privablja skoraj en milijon kupcev, ali avtonomno otočje Åland na Finskem, nedaleč od Stockholma, ki ga obišče okrog dva milijona obiskovalcev na leto.

Z izrazom mesta-dvojčki navadno opredeljujemo tista urbana okolja, ki se vzporedno razvijajo na obeh straneh politične meje. Ta mesta lahko razdelimo v dve večji skupini: prva obsega mesta-dvojčke, ki so se razvila ločeno, potem ko je bila politična meja že določena (na primer: Astana v Azerbajdžanu in Iranu, Brazzaville v Kongu in Kinšasa v Demokratični republiki Kongo, Niagara Falls v ZDA in Kanadi); druga skupina pa obsega tista mesta-dvojčke, ki so nastala tako, da je prvotno enotno urbano okolje »prerezala« nova politična meja (na primer: El Paso in Ciudad Juarez na ameriško-mehiški meji po razmejitvi leta 1848, Frankfurt na Odri in Słubice ter Görlitz in Zgorzelec na nemško-poljski meji po razmejitvi leta 1945, Gorica in Nova Gorica na nekdanji italijansko-jugoslovanski meji po razmejitvi leta 1947, Narva in Ivangorod na estonsko-ruski meji po letu 1920 ali Cieszyn in Český Těšín na češko-poljski meji po razmejitvi leta 1920). Skupaj obsegajo čezmejna urbana območja skoraj 30 primerov v Evropi, nad 20 v Severni Ameriki, okrog 15 v Aziji, 10 v Južni Ameriki (skoraj vsa na meji z Brazilijo) in le dva v Afriki.

Večina omenjenih primerov mest-dvojčkov se je v Severni Ameriki razvila v 19. stoletju, v Evropi pa v 20. stoletju, ko je bilo spreminjanje političnega zemljevida na obeh kontinentih najbolj intenzivno.

Vsekakor izražajo nesorazmerja oziroma neskladja med političnogeografskimi in geopolitičnimi prisilami ter lokalnimi družbenimi in prostorskimi procesi. Ta se običajno izražajo prek diferencirane urbanistične podobe in funkcionalne usmerjenosti obeh mestnih delov, a tudi prek vse večje diferenciacije socialne in etnično-jezikovne prebivalstvene strukture, ki se v času uveljavljanja politične delitve tendenčno prilagaja večinskim državnim strukturam (Ehlers in Buursink 2000).

Nastanek in razvoj mest-dvojčkov obravnavamo na primeru treh čezmejnih urbanih območij v srednje-vzhodni Evropi.

Pred letom 1945 je bil Frankfurt na Odri enotno mesto, ki se je razvilo na obeh straneh reke. Po dogovoru v Potsdamu leta 1945 pa so zavezniške sile potegnile mejo med Nemčijo in Poljsko po rečni liniji Odra-Nisa. Zaradi nove razmejitve so večino nemškega prebivalstva izgnali iz sedaj poljskega dela mesta, ki je postal objekt intenzivne polonizacije, dobil pa je tudi novo ime Ślubice. Obe mesti sta se odslej ločeno razvijati po istem, socialističnem urbanem modelu mest-tovarn z delovskimi soseskami. Komunikacije med mestoma praktično ni bilo, saj sta mejni državi zaprli ali porušili vse mejne prehode-mostove; podobno se je dogajalo tudi v drugih obmejnih območjih vzhodnega bloka. Po padcu berlinskega zidu, ponovni združitvi Nemčije, približevanju in nato vstopu Poljske v Evropsko unijo, so ponovno oživel tudi čezmejni kontakti med mestoma. Tako kot drugje ob mejah z nekdanjo Vzhodno Evropo, se je tudi tu sprva razvilo čezmejno nakupovanje »bazarskega« tipa, ko je obmejno prebivalstvo nekako spontano in nekontrolirano pričelo ponujati svojim bogatejšim sosedom cenejše blago (predvsem cigarete, alkohol in gorivo) in storitve (predvsem na področju gostinstva in prostitucije, a tudi na področju zdravstva in drugih osebnih storitev). Postopoma so te spontane oblike čezmejnega povezovanja pridobile še širšo institucionalno podporo v obliki razvoja tako imenovanih »evroregij« (Leister 2001). Somestje Frankfurt-Ślubice je postalo leta 1993 središče evroregije »Pro Europa Viadrina« in kot tako stimulator novih pobud, kot so ustanovitve »evrouniverze« Viadrine v Frankfurtu s preučevanjem nemško-poljskih odnosov ter študijem nemške oziroma poljske kulture in jezika ali razvoja mednarodnega trgovinskega centra z organizacijo različnih razstav in sejmov. Tem pobudam pa se zoperstavlja dolgoletna delitev obeh mestnih delov in persistentna družbena distanca med Nemci in Poljaki, ki se izraža na primer v dejstvu, da je po opravljenih raziskavah le 4 % vprašanih v Ślubicah in 8 % vprašanih v Frankfurtu sodilo, da bi se lahko povsem reintegrirali s svojimi sosedi. Poleg tega je samo 2–3 % vprašanih na obeh straneh menilo, da bi lahko imeli v ožjem sorodstvu pripadnike sosednjega naroda. Omeniti je tudi treba, da se zaradi emigracije prebivalstvo nemškega Frankfurta stalno in krepko zmanjšuje (od okrog 90.000 leta 1980 na okrog 70.000 leta 2002 in 60.000 leta 2010), prebivalstvo poljske Ślubice pa se prav zaradi bližine nemške meje povečuje in ima okrog 20.000 prebivalcev (Bufon 2011).

Drugačen je primer mest-dvojčkov Valga v Estoniji in Valka v Latviji. Potem, ko sta bili državi dolgo vključeni v ruski imperij, sta postali samostojni leta 1918, razmejitev med njima pa je bila opravljena leta 1919 s pomočjo mednarodne arbitraže. Odtlej je južni del mesta Valga priključen Latviji, v okviru katere je tudi pridobil novo ime. Obe zaznamuje precejšnja perifernost: danes ima estonska Valga okrog 13.000 prebivalcev, latvijska Valka pa okrog 6000. Leta 1940 je Sovjetska zveza ponovno priključila baltske države v svoj družbeni sistem, ki je zaznamoval tudi urbano podobo obeh obmejnih mestec. Zaradi nepropustnosti meje se je ožji medmestni obmejni pas »razvil« v nekakšno deponijo. Tudi po padcu komunističnega režima ter ponovni osamosvojitvi Estonije in Latvije se čezmejna komunikacija ni kaj dosti povečala. Jezikovna pregrada ostaja zelo močna, velika je tudi družbena distanca med prebivalci obeh mest, čeprav se med mlajšo generacijo razlike postopoma blažijo, tudi po zaslugi skupnega članstva v Evropski uniji od leta 2004, odpravi mejnih kontrol leta 2007 in prevzemu skupne valute (leta 2011 v Estoniji in leta 2014 v Latviji). Eden prvih znakov čezmejne »otoplitve« je bilo odprtje medmestnih sprehajalnih ulic, na katerih se zbira predvsem mladina z obeh strani, ki med seboj komunicira v angleščini. Same mejne kamne so ohranili in jih spremenili v turistično atrakcijo, nekdanje mejne postaje oziroma vojaške kontrolne točke pa prav tako prebarvali in preuredili v korist obmejnega turizma (Orcier 2011).

Na podlagi pariškega sporazuma je bila leta 1947 določena nova italijansko-jugoslovanska meja, ki je prav na območju Goriške najbolj dosledno sledila »novemu« konceptu etnično-jezikovne osnove. Določen problem tega novega koncepta je bil tudi ta, da je bilo zaradi njega dotedanje multikulturno mesto Gorica razdeljeno na pretežno italijanski del, ki je obsegal dobršen del nekdanjega skupnega mestnega središča, in slovenski del, ki je obsegal vzhodna predmestja in večji del mestnega zaledja. Ta predmestja so na jugoslovanski strani poskusili združiti v novo enotno mesto Nova Gorica, tako da so novo mestno središče vrtnega tipa uredili južno od Solkana oziroma nekdanje skupne železniške postaje, ki je bila z bohinjsko železniško progo dodeljena Jugoslaviji. Omeniti velja, da sta se že v mirovnem sporazumu obe strani dogovorno odrekli možnosti »berlinizacije« meje in obmejnemu prebivalstvu (sprva sicer le dvolastnikom) že leta 1949 omogočili, da prečkajo mejo prek posebnih maloobmejnih mejnih prehodov. Intenzivnost čezmejne komunikacije je še povečal videmski sporazum leta 1954, na podlagi katerega se je čezmejni promet oseb in blaga močno povečal in v bistvu anticipiral tiste oblike čezmejne komunikacije, ki so se v drugih predelih Evrope uveljavili šele po letu 1991 ali celo po letu 2004. V času Jugoslavije so prebivalci Nove Gorice obiskovali sosednje mesto za nakupe blaga široke potrošnje, predvsem na področju prehrane, tekstila, obutve in gradbenega materiala, ki ga je v Jugoslaviji primanjkovalo (in poskrbeli tudi za bolj ali manj legalni prenos tega blaga v notranje dele države), prebivalci Gorice pa so se podajali na slovensko stran predvsem za nakup bencina in mesa ter za obisk gostiln (Bufon 1995). Po osamosvojitvi Slovenije in razvoju njenega trgovskega sektorja, se je struktura precej spremenila, saj je sedaj zaradi cenejše in razširjene ponudbe precej več kupcev iz Italije na slovenski strani meje kot obratno. Zaradi tega se na slovenski strani povečuje število nakupovalnih centrov, visoka pa ostaja tudi gostota bencinskih črpalk zaradi še vedno precejšnje razlike v ceni goriv. Posledica je relativen zaton centralnih trgovskih funkcij v Gorici v korist povečane turistične privlačnosti Nove Gorice oziroma širšega slovenskega obmejnega območja. Višja razvojna dinamika na slovenski strani je privedla do tega, da je sedaj število prebivalcev v urbanem območju na obeh straneh meje skorajda enako, saj se je od leta 1991 do leta 2010 število prebivalcev v slovenskem delu povečalo od okrog 25.000 na okrog 33.000, v italijanskem pa upadlo od okrog 40.000 na okrog 35.000. Vsekakor je visoka stopnja čezmejne soodvisnosti, h kateri je pomembno prispevala zlasti prisotnost slovenske manjšine na italijanski strani meje, pripomogla k temu, da so leta 2011 v goriškem urbanem območju ustanovili posebno evroregijo, prvo vzdolž slovensko-italijanske meje.

4 Meje in obmejna območja v marginalnih podeželskih okoljih

V urbanih okoljih se razlike v družbeni in prostorski organiziranosti med dvema obmejnima območjema kažejo že na majhne razdalje, medtem ko zadevajo te v podeželskih obmejnih območjih precej večje teritorialne sisteme, čeprav se prav tako diferencirajo zlasti zaradi politične delitve oziroma elementa diskontinuitete, ki ga v teh okoljih predstavljajo politične meje. Obmejni prostor med Francijo in Švico v Juri dobro odraža takšne razmere. Zračni posnetki zelo dobro pokažejo razliko med prevlado hribovskih pašnikov na francoski strani in gozdnih površin v Švici, čeprav so naravnogeografske danosti na obeh straneh meje zelo podobne. Različno rabo tal si lahko razlagamo predvsem tako, da upoštevamo bolj stroge švicarske zaščitne norme za gozdne revirje v tem obmejnem pasu, medtem ko je Francija v svojem obmejnem območju spodbujala širjenje mlečne živinoreje (Ejderyan 2002).

Podobna razlika v rabi tal se kaže med Ugando in Demokratično republiko Kongo. V Ugandi je cestno omrežje bolj razvito kot v Kongu, tudi zaradi bolj intenzivne kulture oziroma proizvodnje kave, medtem ko ostaja v Kongu kmetijstvo slabše razvito in pretežno samooskrbno. Takšna delitev izhaja še iz kolonialnega obdobja, saj je britanska oblast bolj skrbela za lokalni razvoj kot pa belgijska v okviru svojih posesti v Kongu. Razlike so tudi na meji med ZDA in Kanado v prerijskem obmejnem območju med Velikimi jezeri in Skalnim gorovjem ali na otoku Hispaniola med Haitijem in Dominikansko republiko. Slednja je bolj poskrbela za zaščito gozdnih zemljišč in s tem zavrla erozijo v mejnih

območjih, medtem ko je ekstenzivno kmetovanje oziroma krčenje gozdov zaradi pridobivanja lesa za domačo kurjavo na zahodnem delu otoka povzročilo precejšnje nezažljene posledice s številnimi zemeljskimi plazovi, ki so na Haitiju pojavili v kombinaciji z drugimi katastrofalnimi naravnimi nesrečami (Redon 2011).

Meja, ki irski otok deli na britanski in republiški del, je nastala leta 1921. Režim, ki se je uveljavil v tem obmejnem območju je dokaj nenavaden. Na podlagi sporazuma »*Common Travel Agreement*« iz leta 1923 je meja odprta skupnemu čezmejnemu prometu brez carinskih in policijskih kontrol. Hkrati je meja prevzemala vse bolj vojaško funkcijo varovanja, saj so Britanci v svojem obmejnem pasu namestili številne vojašnice, posebej v času konfliktov med katoliško (proirsko) in protestantsko (probritansko) skupnostjo na Severnem Irskem v obdobju 1968–1998. V tem času so zaprli nekatere ceste, ki so povezovala oba dela irskega otoka, na ostalih pa so postavili razne prepreke in okrepili kontrole. Obmejno območje je tako pridobilo opazno simbolno funkcijo z zastavami, grafiti in drugimi znaki teritorialne kontrole in »posesiti«: celo pločniki so bili na irski strani pobarvani v barvah irske republikanske zastave, na britanski strani pa v barvah »*Union Jack*« (Kuusisto 2002). V zadnjem obdobju je k spreminjanju obmejne pokrajine nedvomno prispevala pomiritev znotraj Severne Irske po letu 1998, a tudi precejšen gospodarski vzpon Republike Irske, ki se je iz nekdanje revne države, kjer je emigracija daleč prevladala pred imigracijo, spremenila v eno izmed članic Evropske unije z najvišjim povprečnim BDP na prebivalca. Oba dejavnika prispevata k povečevanju čezmejnih izmenjav in funkcionalne soodvisnosti. Pred uvedbo skupne evropske valute na Irskem leta 2002 so trgovci na Severnem Irskem privabljali kupce tako, da so nekoliko šibkejši irski funt sprejemali kot enakovredno plačilno sredstvo angleškemu funtu in pri tem potrošnikom ponujali popust v višini okrog 20 %. Kasneje so cene na Severnem Irskem pričele zaostajati za irskimi zaradi višje dinamike rasti na Irskem. Danes se večina čezmejnih kupcev usmerja z južnega na severni del otoka, predvsem zaradi nakupov goriva, alkohola in električnih aparatov (Wilson 2007).

Vzpeti svet, ki predstavlja danes obmejno območje med Poljsko in Ukrajino, nekako v pasu med Lublinom in Lvovom, je znano pod imenom »*Rawa Roztacje*«. V tem območju so živele različne etnično-jezikovne in verske skupnosti, Poljaki, Ukrajinci, Nemci, Judje in pripadniki uniatske skupnosti, ki so sestavljale posebno multikulturno zgodovinsko regijo. V ta prostor se je najprej zarezala meja med Poljsko in Sovjetsko zvezo, ki je nastala kot demarkacijska črta že leta 1944, v času, ko so judovsko prebivalstvo nemške okupacijske sile skorajda povsem uničile. Po tem letu je prišlo do množičnega izгона Nemcev, preostalo prebivalstvo pa je bilo prerazporejeno glede na svojo etnično oziroma jezikovno pripadnost med poljsko in ukrajinsko stranjo. Na sovjetski strani so tradicionalno vaško organizacijo zamenjali veliki kompleksi sovhovov in kolhozov, v katerih se je koncentriralo kmečko prebivalstvo, medtem ko je prišlo na poljski strani do praznjenja obmejnega območja zaradi emigracije lokalnega prebivalstva v mesta; močno so se razširila gozdna zemljišča (Skowronek in Furtak 2009). Podobno usodo je doživelo območje Karelije: to zgodovinsko regijo so najprej obvladovali Švede (1323–1721), nato Rusi (1721–1812) in Finci (1812–1940), dokler ni bila priključena Sovjetski zvezi oziroma Rusiji. Do večji sprememb v sestavi lokalnega prebivalstva je prišlo prav v letu 1940, saj so nove oblasti izgnale finsko prebivalstvo in pričele intenzivno preoblikovati tudi pokrajinski videz območja. Odpravili so tradicionalne vaške podeželske strukture ter uvedli kolektivne in industrijsko usmerjene kmetijske obrate z mestno organizacijo poselitve. Takšen tip gospodarjenje je po letu 1991 hitro propadal in z deagrarizacijo območja so se pričela širiti gozdna zemljišča, v katere je rusko mestno prebivalstvo pričelo nameščati svoje počitniške hiše (dače), me drugim tudi zaradi bližine finske meje (Isachenko 2009).

Analiza obmejnih območij na podeželju prinaša v raziskovanje obmejne in čezmejne strukture nove vsebine. Predvsem gre tu za drugačen raziskovalno metodološki pristop, saj je treba uporabiti instrumente primerjave rabe tal, kakršne nudijo sodobne metode daljinskega zaznavanja, ki sicer prikazujejo razlike v sinhroni strukturi med obmejnima območjema, ne omogočajo pa neke diahronne analize spreminjanja rabe tal, za katero je potrebna bolj poglobljena primerjava s pomočjo drugih, bolj tradicionalnih kartografskih virov. Te metode preučevanja je treba dopolniti še z analizo spreminjanja družbene struk-

ture obravnavanega obmejnega območja, kjer se statistične vire kombinira z anketnimi raziskavami, kakršne se uporabljata tudi za ugotavljanje stopnje čezmejne povezanosti v urbanih obmejnih območjih. Prav gotovo so v obeh primerih uporabni tudi različni miselni zemljevidi, s pomočjo katerih lahko sedanji obseg percepiranih kulturnih prostorov in regij primerjajo s preteklim obsegom zgodovinskih regij ter obsegom sedanjih funkcionalnih čezmejnih območij.

5 Ustvarjanje novih »meja«, pregrad in zidov v »zunanjih« obmejnih območjih

Nedvomno je proces demarkacije meja tisti, ki ta politični fenomen naredi najbolj viden in vpliven oziroma »učinkovit« v pogledu delitve obeh obmejnih območij. Razlogi za takšen poseg so lahko različni, večinoma pa izhajajo iz potrebe po varovanju državnega ozemlja pred realnimi ali zamišljenimi nevarnostmi, ki naj bi jih predstavljajo sosednje obmejno območje oziroma zunanje okolje. Obenem izražajo veliko družbeno, predvsem politično in ekonomsko distanco med državama oziroma sosednjima družbenima sistemoma. Tovrsten tip mejne organizacije je seveda najbolj kritičen za samo obmejno prebivalstvo in gospodarstvo ter vodi v praznjenje obmejnih območij, ki se spreminjajo v vojaška območja oziroma »mejne krajine«.

Tak tip meja in obmejnih območij se lahko oblikuje zaradi preteklih meddržavnih konfliktov, kot na primer med obema Korejama, na območju Zahodne Sahare, na Cipru ali na Irskem, lahko pa nastane zaradi povečane težnje po varovanju državnega ozemlja pred morebitnimi nezaželenimi zunanjimi vplivi, predvsem v luči preprečevanja migracijskih tokov, kot na primer v obmejnem pasu med ZDA in Mehiko, na območju španskih enklav v Maroku, med Indijo in Bangladešem ali Izraelom in palestinskimi ozemlji. Mejni varovalni pas med obema Korejama v dolžini okrog 240 km je nastal leta 1953 in je širok štiri kilometre; sodi med najbolj militarizirana obmejna območja na svetu, hkrati pa za obe strani predstavlja posebno turistično atrakcijo zaradi možnosti »opazovanja« sovražnega sosednjega območja. Precej manj tehnološko oziroma vojaško opremljena je peščena pregrada v Zahodni Sahari (znana z imenom »berm«), ki je dolga kar okrog dva tisoč kilometrov in je nastala v obdobju 1980–1987. Dodatno jo varujejo minska polja in mreže, ki naj bi borcem za osvoboditev Zahodne Sahare (gibanje Polisario), ki jih podpira Alžirija in zasedajo okrog 20 % ozemlja te formalno neodvisne države na meji z Mavretanijo, preprečilo vstop v maroško zasedeno ozemlje (Saddiki 2012).

V bolj urbanem okolju se je tak tip meje razvil na Cipru, kar je negativno vplivalo na razvoj nekdanje prestolnice, ki je od leta 1974 razdeljena med grško Nikozijo in turško Lefkoso (Kliot in Mansfeld 1994). Samo dva mejna prehoda omogočata komunikacijo med obema mestnima predeloma, sicer pa je mejni pas povsem marginaliziran in degradiran. Nekdanje mestno mednarodno letališče, prek katerega poteka mejna črta, je od tedaj ostalo zaprto.

Čeprav ni dobilo statusa politične mejne linije, je delitev Belfasta na protestantsko (probritansko) in katoliško (proirsko) stran prav tako globoko zaznamovala družbeno in urbano strukturo mesta ter oblikovala vrsto samoizoliranih in z mrežo zaščitenih četrti. Po letu 1998, ko je bil med stranema dosežen dogovor o prekinitvi konflikta, se je prvotna delitev nekoliko omehčala; tako so ob mrežah postavili cvetlično okrasje, same pregrade pa naj bi odstranili do leta 2023. V španskih enklavah Ceuta in Melilla na maroški obali imajo mejne mreže (znane pod imenom »*las vallas*«) varovalno funkcijo pred afriškimi imigranti. Ta »schengenski zid« obdaja obe mesti in je visok šest metrov; v prvotni obliki so ga postavili že leta 1998 in ga »modernizirali« leta 2005 (Ballif 2009).

Podobno funkcijo opravlja od leta 2006 veliko daljša (kar 1225 km) pregrada na meji med ZDA in Mehiko, ki je opremljena s sodobno varovalno tehnologijo za preprečevanje ilegalne imigracije in jo dodatno patroljira okrog 18.000 pripadnikov mejnega stražarstva (Horowitz 2006). V tem obmejnem pasu je posebej opazen mejni efekt v urbanih okoljih, kjer se na mehiški strani zaradi populacijskega pritiska iz nekdanjih vasi oblikujejo milijonska naselja brez prave podobe in primerne mestne organizacije. Nekakšen »izhod v sili« predstavljajo za ta mejna urbana območja »*maquiladora*« industrijska

območja, kjer ameriški in drugi tuji kapital izkorišča cenejšo mehiško delovno silo za proizvodnjo različnega blaga, ki se nato neocarinjeno »vrača« na ameriške trge.

Kot »ideološka« in »varovalna« pregrada obenem se je uveljavil zid med ožjim Izraelom in palestinskimi ozemlji, ki so ga začeli načrtovati leta 1999 in postavili v obdobju 2002–2006. Ta nova, od 2 do 9 m visoka pregrada, opremljena s prek 75 mejnimi kontrolnimi postajami, znana pod hebrejskim imenom »*gader hafrada*«, je nastala z namenom preprečiti samomorilske teroristične napade palestinskih skrajnežev. Njena funkcija je takoj postala predmet ostrih razprav in protestov, ne le med palestinskim prebivalstvom, saj vodi v getizacijo živečih v zasedenih ozemljih in s tem spominja na čas, kakršnega so v preteklosti okusili sami Judi, predvsem v nacistični Nemčiji. Kot je mogoče povzeti iz podatkov izraelskega informacijskega centra za človekove pravice na zasedenih ozemljih »*B'tselen*«, so od skupno prek 700 km načrtovane dolžine pregrade do leta 2013 zgradili okrog 435 km, preostali odsek pa je še v izgradnji. Problematična ni le funkcija te pregrade, ampak tudi njen potek, saj se ta v precejšnji meri odmika od linije premirja (tako imenovana »zelena linija«) oziroma meja iz leta 1949, ki so obveljale kot *de facto* priznana izraelska mednarodna meja. Samo 20 % »*gader hafrade*« sledi »zeleni liniji«, tako da je bilo prek 10 % »palestinskih« ozemelj na Zahodnem bregu enostransko priključenih neposrednemu izraelskemu nadzoru. Poleg tega je nova mejna pregrada močno omejila pretok delovne sile iz palestinskih ozemelj proti ožjemu Izraelu in s tem bistveno oslabilo ekonomske potencialne palestinske avtonomne uprave, ki je vse bolj odvisna od mednarodne pomoči (Falke 2012).

Kot zadnje predstavljamo obmejno območje med Indijo in Bangladešem, kjer se je po letu 1993 razvilo intenzivno preseljevanje iz revnejših predelov Bangladeša v sosednjo državo. Razmere dodatno zapleta dejstvo, da poteka meja v severnem mejnem odseku zelo vijugavo in pušča na obeh straneh številne enklave (okrog 130 na indijski strani oziroma skupaj okrog 70 km² ter skoraj 100 v Bangladešu oziroma skupaj nekaj nad 50 km²), v katerih živi med 50.000 in 100.000 prebivalcev, za katere ne skrbi ne ena ne druga stran. Največja med temi enklavami je Dahagram-Angarpota, kjer na manj kot 20 km² živi okrog 20.000 oseb. V tem območju prihaja celo do absurdne in edinstvene situacije, da se manjša indijska enklava (okrog 7 tisoč m²) nahaja znotraj bangladeške enklave (okrog 4 ha) znotraj indijske enklave v okviru Bangladeša. Po dogovoru med obema stranema, naj bi v naslednjih letih prišlo do normalizacije poteka državne meje z odpravo enklav in drugimi teritorialnimi kompenzacijami. Ta dogovor je tudi rezultat rastoče težnje po kontroli čezmejnih tokov ter zaustavljanja ilegalnih migracij in trgovanja z mamili. Skoraj celotni potek državne meje (okrog 3400 km) so zato že opremili z mrežo, ki je visoka 3 m in jo varuje posebna indijska mejna policija, po zgledu ameriških mejnih patrol (Jones 2009).

6 Sklep

Iz pregleda sodobnih trendov v obmejnih območjih izhajajo različne sočasne in v marsičem nasprotujoče si »variacije«: v družbenih okoljih, kjer prevladujejo čezmejni integracijski procesi, se poskuša zaviralne mejne učinke odpravljati in izkoristiti čezmejne komparativne prednosti; v obmejnih območjih, kjer se uveljavljajo koeksistenčne oblike medsosedskih odnosov, pridobivajo meje novo funkcijo v diverzifikaciji kulturne pokrajine in njene turistične privlačnosti; tam, kjer se povečujejo divergentni procesi in se krepi potreba po varovalni funkciji meja, pa se uveljavljajo ali vračajo mejni zidovi in pregrade.

Očitno je, da se funkcija in status političnih meja spreminja v nekem kontinuumu med družbeno-prostorskim razdeljevanjem in povezovanjem. Problematika meja in čezmejne (re)integracije je zato tesno povezana z vprašanjem spreminjajoče in večnivojske teritorialnosti, ki po eni strani izraža težnjo po družbeni kontroli državne »posesti« in v njej potekajočih procesov ter po drugi strani poskuša reaktivirati »odpravljeno« družbeno in prostorsko soodvisnost ali jo na novo spodbujati na regionalni ravni. Spreminjaje funkcije političnih meja ter (re)aktiviranje starih in novih oblik teritorialne soodvisnosti predstavlja sočasne procese de-teritorializacije in re-teritorializacije. Ti procesi ne predstavljajo

zgolj težnje po odpravi »notranjih« meja in oblikovanju funkcionalno odprtega družbenoekonomskega prostora, temveč tudi težnjo po rekonstrukciji tradicionalnih družbenokulturnih prostorov. Politične meje se tako od »delivcev« družbenih prostorov spreminjajo v njihove »povezovalce«, ob njih pa se vse bolj uveljavljajo nove regionalne delitve, ki ustvarjajo veliko bolj kompleksne in večnivojske sisteme teritorialne pripadnosti ter soodvisnosti. Povečevanje notranje konvergence v nekem družbenem okolju (na primer znotraj Evropske unije ali znotraj neke čezmejne regije) namreč hkrati povečuje divergenco z drugimi, zunanjimi družbenimi sistemi. Nenazadnje se tem procesom pridružuje še povečana potreba po varovanju »obvladanih« družbenih sistemov in prostorov pred nezaželenimi zunanjimi vplivi, ki jih prinaša rastoča globalizacija, posebej zaradi povečanega imigracijskega pritiska in mednarodnega terorizma. V bistvu se na ta način ponovno odpira razprava o tem, katera tipologija mejnega režima v večji meri prispeva k odpravljanju potencialnih čezmejnih konfliktov: ali je to »zaprta« meja, ki preprečuje komunikacijo in s tem pravzaprav »mehansko« odpravlja možnost konfliktov, ali pa »odprta« meja, ki želi prav s »približevanjem« potencialno konfliktnih območij in povečevanjem njihove soodvisnosti iz »sovražnikov« narediti »prijatelje«? Ta izziv se postavlja Evropski uniji, ki je mehkejšo različico vzpostavila na svojih notranjih mejah, a ne najde prave rešitve pri določanju funkcije in statusa svojih »zunanjih« meja, spričo širitvenega procesa še vedno dokaj variabilnih meja. V tem kontekstu se povečujejo strahovi pred potencialno nevarnostjo »tujcev« ter notranjih in zunanjih »sovražnikov«, na kateri gradijo svoj politični uspeh različne populistične in ksenofobne politične skupine, ki želijo ponovno okrepiti državno suverenost in nacionalno neodvisnost, ki naj bi ju prav odprava notranjih meja najbolj ogrožala.

Ta protislovna dogajanja izražajo sočasno zasledovanje vizije odprtosti in »prostora tokov« ter neke zaščite v varnih domačih okoljih, med dinamiko razvojnih možnosti ter statiko teritorialne pripadnosti in zavezanosti, med »*demosom*« in »*ethnosom*« (Bufon 2011). Obe viziji oziroma oba koncepta, ki vodita v potencialno de-teritorializacijo in re-teritorializacijo, pa imata v mejah, kakorkoli jih razumemo, svoje izhodišče in svoj cilj, saj se prav prek njih dejansko uveljavljata v svoji »ekskluzivnosti« ali »mrežnosti«. Zato bo od sposobnosti upravljanja obmejnih območij v dobršni meri odvisna sedanja in prihodnja podoba naše družbe ter njena razvojna perspektiva.

7 Viri in literatura

- Arreola, D. D. 1996: Border-city idée fixe. *The Geographical Review* 86-3. New York.
- Ballif, F. 2009: Les peacelines de Belfast, entre maintien de l'ordreetgestionurbaine. *Cultures and Conflicts* 73. Pariz.
- Bufon, M. 1995: Prostor, meje, ljudje – razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem. Trst.
- Bufon, M. 1996: Naravne, kulturne in družbene meje. *Annales* 6-8. Koper.
- Bufon, M. 2001: Geografija obmejnosti, čezmejne regije in oblike čezmejne povezanosti. *Geografski vestnik* 73-2. Ljubljana.
- Bufon, M. 2004: Med teritorialnostjo in globalnostjo – sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika. Koper.
- Bufon, M. 2006a: Between social and spatial convergence and divergence – an exploration into the political geography of European contact areas. *GeoJournal* 66-4. Dodrecht. DOI: <http://dx.doi.org/10.1007/s10708-006-9008-1>
- Bufon, M. 2006b: Geography of border landscapes, borderlands and euroregions in the enlarged EU. *Rivista geografica italiana* 113-1. Firenze.
- Bufon, M. 2007: Osnove politične geografije. Koper.
- Bufon, M. 2008: Na obrobju ali v osredju? Slovenska obmejna območja pred izzivi evropskega povezojanja. Koper.

- Bufon, M. 2011: »Ne vrag, le sosed bo mejak!« Upravljanje integracijskih procesov v obmejnih območjih. Koper.
- Bufon, M. 2013: It is possible to »measure« the intensity of cross-border cohesion? A case study of Slovene border areas. *Annales, Series historia et sociologia* 23-1. Koper.
- Bufon, M. 2014: Spatial and social (re)integration of border and multicultural regions: creating unity in diversity? *The New European Frontiers*. Newcastle upon Tyne.
- Dallen, T., Butler, R. 2005: Cross-border shopping: a North American perspective. *Borders and Border Politics in a Globalized World*. Lanham.
- Ehlers, N., Buursink, J. 2000: Binational cities: people, institutions and structures. *Borders, Regions and People*. London.
- Ejderyan, O. 2002: Evolution de la cooperation transfrontaliere et europeanisation – une evaluation au regard de la situation franco-genevoise. *Mosella* 27, 3-4. Metz.
- Falke, S. 2012: Peace on the fence? Israel's security culture and the separation fence to the West Bank. *Journal of Borderlands Studies* 27-2. Laredo. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/08865655.2012.687504>
- Gottmann, J. 1973: The Significance of Territory. Charlottesville.
- Hartshorne, R. 1950: The functional approach in political geography. *Annals of the Association of American Geographers* 40. Washington. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00045605009352027>
- Haeyrynen, M. 2009: The transboundary landscape of the EU-Schengen border. *Journal of Borderlands Studies* 24-2. Laredo. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/08865655.2009.9695727>
- Horowitz, M. 2006: In the eye of the beholder – the social construction of the injustice along the Mexico-US border. *Journal of Borderlands Studies* 21-2. Laredo. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/08865655.2006.9695658>
- House, J. W. 1981: *Frontier studies – an applied approach*. Political Studies from Spatial Perspectives. New York.
- Houtum, H., Strüver, A. 2002: Borders, strangers, doors and bridges. *Space and Polity* 6-2. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/1356257022000003590>
- Isachenko, T. 2009: Cultural landscape dynamics of transboundary areas – a case study of the Karelían isthmus. *Journal of Borderlands Studies* 24-2. Abingdon. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/1356257022000003590>
- Jones, S. B. 1954: A unified field theory of political geography. *Annals of the Association of American Geographers* 49. Washington. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/00045605409352128>
- Kliot, N., Mansfeld, Y. 1994: The dual landscape of a partitioned city – Nicosia. *Political Boundaries and Coexistence*. Berne.
- Kuusisto, A. K. 2002: Urban borderlands and the politics of place in Northern Ireland. *Boundaries and Place – European Borderlands in Geographical Context*. Lanham.
- Jones, R. 2009: Geopolitical boundary narratives, the global war on terror, and border fencing in India. *Transactions of the Institute of British Geographers* 34-3. Oxford. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1475-5661.2009.00350.x>
- Knight, D. B. 1982: Identity and territory: geographical perspectives on nationalism and regionalism. *Annals of the Association of American Geographers* 72-4. Washington. DOI: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-8306.1982.tb01842.x>
- Laitinen, K. 2003: Post-cold war security borders: a conceptual approach. *Routing Borders between Territories, Discourses and Practices*. Aldershot.
- Leister, F. 2001: General prospects and special examples of transborder co-operation in the Euro-region Neisse on the Polish-German border. *Region and Regionalism* 5. Łódź-Opole.
- Maier, J. 1983: *Grenzen und Raumforschung – eine Problemskizze*. Staatsgrenzen und Einfluss auf Raumstrukturen und Verhaltensmuster. Bayreuth.
- Martinez, O. J. 1994: The dynamic of border interaction – new approaches to border analysis. *World Boundaries*. London.

- Minghi, J. 2014: Good ideas for studying border regions. *The New European Frontiers*. Newcastle upon Tyne.
- Orcier, P. 2011: Valka-Valga: recomposition d'une agglomération frontalière entre Lettonie et Estonie. *Journal of Urban Research* 6. DOI: <http://dx.doi.org/10.4000/articulo.1683>
- Murià, M., Chávez, S. 2011: Shopping and working in the borderlands: enforcement, surveillance and marketing in Tijuana, Mexico. *Surveillance and Society* 8-3. Kingston.
- Paasi, A. 2014: The shifting landscapes of border studies. *The New European Frontiers*. Newcastle upon Tyne.
- Poulantzas, N. 1978: *State, Power, Socialism*. London.
- Rajaram, P., Grund-Warr, C. 2007: *Borderscapes – Hidden Geographies and Politics at Territory's Edge*. Minneapolis.
- Ratti, R. 1991: *Theorie du developpment des regions transfrontaliers*. Fribourg.
- Redon, M. 2011: One island, two landscapes. *Shima* 5-2. Sydney.
- Rumley, D., Minghi, J. V. 1991: *The Geography of Border Landscapes*. London.
- Sack, R. D. 1981: *Territorial Basis of Power*. New York.
- Sack, R. D. 1986: *Human Territoriality*. Cambridge.
- Saddiki, S. 2012: The Sahara wall – status and prospects. *Journal of Borderlands Studies* 27-2. Laredo. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/08865655.2012.687215>
- Sanguin, A. L. 1984: Le paysage politique: quelques considérations sur un concept résurgent. *L'Espace Géographique* 13-1.
- Sanguin, A. L. 2006: Andorra, the European micro-state's archetype – the borderscape's original features of a duty-free exclave. *Borderscapes: Spaces of Conflicts, Symbolic Places, Networks of Peace*. Milano.
- Sanguin, A. L. 2014: The Schengen effects at the EU's inner borders – cheaper stores and large-scale prostitution. *The New European Frontiers*. Newcastle upon Tyne.
- Sauer, C. O. 1925: *The Morphology of Landscape*. San Francisco.
- Scott, J. W. 2006: *Wider Europe: geopolitics of inclusion and exclusion at the EU's new external boundaries. Enlargement, Region Building and Shifting Borders of Inclusion and Exclusion*. Aldershot.
- Skowronek, E., Furtak, T. 2009: Determinants of change in the landscape of the Polish-Ukrainian borderland as exemplified by RawaRoztocze. *Journal of Borderlands Studies* 24-2. Laredo. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/08865655.2009.9695731>
- Van der Velde, M. 2000: *Shopping, space and borders. Borders, Regions and People*. London.
- Wasserman, D. 1996: The borderlands mall: form and function of an imported landscape. *Journal of Borderlands Studies* 11-2. Laredo. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/08865655.1996>.
- Whittlesey, D. 1935: Political geography: a complex aspect of geography. *Education* 50-5.
- Wilson, T. M. 2007: *Europeanization, identity and policy in the Northern Ireland borderlands. Geopolitics of European Union Enlargement*. London.

8 Summary: Geography of border landscapes and the differentiation of current political boundaries

(translated by the authors)

The border landscapes make up a not very scrutinized topic within the field of political geography. The article aims to provide an assessment of the links between landscape and border, and the debordering-rebordering dilemma. The paper sets out first a review of some past theoretical discussions, and then discusses some emerging cases of borders and border landscapes which are observable on the world political map. The conclusion identifies the new trends and future directions in some specific sectors.

The literature devoted to the border studies seems endless and the last ten years have been the context of an eclectic inflation of books and papers within this particular scope of political geography. Despite this statement, few researchers have invested in the study of the landscape-border relations where the relevance of geographical factors makes sense. The political power of the state always had an impress upon the landscape. For the attentive observer, the international boundaries provide the most expressive example of the link between geography and politics insofar as they constitute a concrete manifestation of the political control which is applied upon a landscape. The border landscapes really are the product of a set of interactions and processes of political, economic and cultural origin which occurs in the space. They make up specific locations in the form of areas or lines but these locations can unify or separate. The article provides illustrations of recent developments concerning border landscapes in urban and potentially more convergent areas, in rural and more peripheral areas, and the emergence of »new« boundaries and walls in areas of potential conflict and divergence.

The issues of borders and cross-border (re)integration are therefore closely related to the question of changing territoriality, which is characterized by the tendency to preserve social control within state »property« on the one hand and by the tendency to (re)activate »suppressed« social and spatial co-dependence at regional level on the other. Changes in the function of political borders and the (re)activation of old and new forms of territorial co-dependence are a result of the simultaneous processes of de-territorialization and re-territorialization allegedly caused by globalization which is believed to weaken the traditionally exclusivist or »closed« nature of state systems and to intensify cross-border as well as wider international co-dependence. Globalization therefore exhibits the tendency not only to do away with political or any other borders and to shape a new, completely »open« social space, in which both history and geography would make no sense as such processes can be partly monitored only in the economic field, but also to reconstruct the existing social spaces where along traditional horizontal political borders there also exist other, vertical levels of social and spatial organization that can be integrated only through a new, multi-level system of governance. Classic interstate relations are therefore integrated into macro-regional systems, while deconcentration of political and economic relations facilitates the formation of inter-regional and cross-border ties primarily based on existing local potentials, yet not immune to broader geopolitical and geostrategic influences.

»Internal« and »external« co-dependence, however, changes the nature and function of political borders, transforming them from »separators« of social spaces into their »integrators«. European »cross-border« policies have thus expanded the classic, »closed« linear concept of political border to an »open«, dynamic geographical area of cooperation and integration within which the standard enforcement of visa regime and strict border control would undoubtedly function as a highly disturbing element. What actually arises here is the old »discussion« on which »typology« of border regime contributes more to the elimination of potential cross-border conflicts: is it the »open« border or the »closed« border? By preventing communication between the populations on the both sides, the latter »automatically« eliminates potential conflicts, while the former »brings together« potentially quarrelsome sides and, by encouraging their co-dependence, turns them from »enemies« into »friends«. However, both »open« debordering or »closed« rebordering »visions« have their starting point and their »goal« in borders since it is through borders that they define their »exclusivity« and assert their »network« character in the international arena. It is on the competence to »channel« integration processes in borderlands that both the current and future forms of our society and its development perspective will depend.